

דף שבועי

בס"ד

פרשת אחרי מות, תשפ"ד, מספר 1567

יחזקאל ושמירת התודעה היהודית בגולה

שלום קולין

בשנה הרביעית בחדש החמישי אמר אלי חנניה בן-עזור הנביא אשר מגבעון בבית ה' לעיני הכהנים וכל-העם לאמר: כה אמר ה' ... שברתי את-על מלך בבל. **בעוד שנתיים ימים** אני משיב אל המקום הזה את כל כלי בית ה' ... ואת-יכניה בן-יהויקים מלך-היהודה ואת כל גלות יהודה הבאים בבלה אני משיב אל המקום הזה נאם ה' (יר' כח:א-ד).

בארבע השנים הראשונות לגלות יהויכין, עמד ירמיהו מול אנשים בירושלים ובבבל שהתנבאו בשם ה' על חזרת הגולים בקרוב, יחד עם כלי המקדש ופריקת עול מלך בבל. כמו שדברי שמעיה הנחלמי הגיעו מבבל לירושלים, כך נראה שהגיעו מירושלים לבבל דברי חנניה בן-עזור עם תאריך היעד: "בעוד שנתיים ימים". למי יאמין העם? הדרך היחידה שירמיהו יכול היה להוכיח את אמיתות נבואתו הייתה לפי מה שיקרה בתום הזמן שקצב חנניה לקיום דבריו. על כן סיים ירמיהו את דבריו לעם: "הנביא אשר יבא לשלום בבל דבר הנביא יודע הנביא אשר שלחו ה' באמת" (שם:ט).

האירועים שבתחילת המרד דווקא נתנו כוח למאמינים בנביאי השקר, שכן מלך בבל שלח אומנם חלק מצבאו לדכא את המרד ביהודה, אך חיל פרעה הגיע לאזור וגרם לצבא בבל לסגת. הגולים בבבל והנשארים ביהודה נזכרו בתקדים האשורי; בעת מצור אשור על ירושלים בימי חזקיהו, ה' גרם להם באופן ניסי לסגת, וירושלים ובית המקדש ניצלו. כעת חלק מנביאיהם שידרו אופטימיות בשם ה', ונראה שרבים רצו להאמין בדבריהם. אך לבסוף הוכח ירמיהו כנביא אמת. לאחר זמן צבא פרעה חזר למצרים ובשנה התשיעית למלכות צדקיהו התחיל המצור על ירושלים שהסתיים בחורבן המקדש ואובדן העצמאות לעם ישראל.

נחזור לבבל. תאריך נבואתו הראשונה של יחזקאל: "השנה החמישית לגלות המלך יויכין" (יח' א:א-ב) היה בטרם כלו השנתיים שקצב חנניה בן עזור לירושלים לחזרת הגולים ארצה. לכן, בהקדשתו לנביא, ה' מזהיר את יחזקאל שהמשמה תהיה קשה והאנשים שהוא נשלח אליהם לא יקבלו בקלות את דבריו: "והמה אם ישמעו ואם יחדלו כי בית מרי המה וידעו כי נביא ה'ה בתוכם" (יח' ב:ד-ה).

למה חשוב כל כך שאנשי הגולה יידעו שיש נביא בתוכם? מתי תהיה משמעות לידיעה זו?

בשנה החמישית לגלות, בתחילת דרכו של יחזקאל, דבריו אכן אינם מתקבלים, עד כדי השתקקותו המוחלטת: "ובית ישראל לא יאבו לשמע אליך ... ונאלמת ולא תהיה להם לאיש מוכיח" (יח' ג:ז). יחזקאל מתחיל את נבואתו אחד-עשר חודשים לאחר הוויכוח בירושלים בין ירמיהו לחנניה. המרד עדיין לא הוכח ככישלון, ולפיכך השאלה מהו נביא האמת – בירושלים: ירמיהו או חנניה בן עזור, ובבבל:

ההפטרה לפרשתנו לקוחה מנבואות יחזקאל. יחזקאל נולד וגדל בארץ, והוגלה לבבל בשנת 597 לפנה"ס עם המלך יהויכין בגלות "החרש והמסגר". דהיינו, שרי העם, הפקידות הבכירה, אנשי המקצוע החשובים וחלק ממשפחות הכהונה. 11 שנים לאחר מכן חרב המקדש, ואל מושבת הגולים בבבל הצטרפו גולים רבים מיהודה. גלות יהויכין הייתה אירוע היסטורי שהשפיע רבות על המשכו של העם היהודי. הגולים יצרו מסורת שלא הייתה קיימת בעולם העתיק: על אף שאבדה להם עצמאותם והם הוגלו לארצו של העם הנמצח, ועל אף שאבד להם הקשר למקדשם, שלימים חרב, הם המשיכו לשמר את דתם ומצוותיה, וחיו בבבל כעדה נפרדת מבלי שנטמעו בתושבי המקום. כיצד זה קרה? עיון במקורות בירמיהו וביוחזקאל יבהיר את סדר המאורעות ביהודה ובבבל לאחר הגליית יהויכין, מהשנה הראשונה ועד לשביעית, שהביאו למציאות חדשה ומהפכנית זו שבבבל. נראה כיצד קבלתו של יחזקאל כנביא אמת על יד זקני העם הייתה קריטית לשינוי הזה.

בירמיהו (פרק כ"ט) מסופר על חילופי מסרים ואגרות מירושלים לבבל וחזרה בתחילת הגלות, כשירמיהו התמודד מול אנשים בשני המקומות שהציגו עצמם כנביאים והתנבאו בשם ה' על חזרה לארץ במהרה. **מבבל** הגיעו שמועות לירושלים וירמיהו שלח לבבל איגרת שעיקרה: השלימו עם הגלות והתיישבו בבבל, שכן החזרה לארץ תהיה רק בעוד 70 שנה. לפחות חלק מאנשי הגולה לא השלימו עם נבואות ירמיהו ותקפו אותו. שמעיה הנחלמי, שהציג עצמו כנביא בבבל, אף שלח איגרת למנהיגות הכוהנית בירושלים ובה ביקש לגעור בירמיהו ולכלוא אותו:

משגע ומתנבא ונתתה אתו אל-המהפכת ואל-הצניק. ועתה למה לא גערת בירמיהו הענתתי המתנבא לכם... שלח אלינו בבל לאמר: ארכה היא בנו בתים ושובו ונטעו גנות ואכלו את-פריהן (יר' כט:כו-כח).

ה' אומר לירמיהו ששמעיה כלל אינו נביא וייתן על כך את הדין: "שלח על-כל-הגולה לאמר... ואני לא שלחתי ויבטח אתכם על-שקר" (שם:ל-לא). אין זה מפתיע שהגולים, שנעקרו מביתם ומארצם, היו טרף קל לתקוות שווא שנטע שמעיה בליבם.

בארץ, ארבע שנים אחרי שנבוכדנצר הגלה את יהויכין והמליך את צדקיהו, פתח צדקיהו במרד כנגדו. הוא עשה זאת בשיתוף עם עמים אחרים בסביבה שהסתמכו על צבא מצרים שיבוא לעזרתם. בירושלים החלו לדבר בפומבי על מרד וחזרת הגולים ארצה:

* שלום קולין, אפרת. מוקדש להחלמת הפצועים בקרב: "רפאני ה' וארפא, הושיעני ואושעה, כי תהלתי אֶתֶּה" (יר' יז:ט).

1 לא בספר דניאל, שכן זהו סיפור על אנשים בודדים שהתמודדו עם קיום המסורת הדתית שלהם בבבל, בלי סיפורי מפגש, השפעה ואינטראקציה בין שמרי המסורת לשאר הגולים.

2 הוויכוח שביניהם היה פומבי: "לעיני הכהנים וכל העם" והסתיים בלכת ירמיהו לדרכו. אחר כך חזר ירמיהו במצוות ה' לפגוש את חנניה והוכיחו על האמת הידועה

בתום הגלות: "וּבְרוּתִי מִכֶּם הַמְרָדִים וְהַפּוֹשְׁעִים בִּי מֵאֶרֶץ מִגְרֵיהֶם אֲוִצִּיא אוֹתָם וְאֶל אֶדְמַת יִשְׂרָאֵל לֹא יָבוֹא" (ז:לח).

דברים אלה מפי הנביא, שהיה מזוהה כעת כנביא אמת המדבר בשם ה', היו כנראה בעלי השפעה משמעותית; לראשונה בהיסטוריה הידועה לנו, עם שהוגלה לארצו של הכובש, לאחר שארצו שלו נכבשה וחרב מקדשו, המשיך לשמור על זהותו ועל ייחודו.

יחזקאל עמד בנקודת מפנה דרמטית יותר מזו שלאחר חורבן בית שני, משום שבשניהם חרב הבית, הופסק הפולחן ואבדה העצמאות, אך בחורבן הראשון העם גם הוגלה מארצו. היהודים שגלו עם יהויכין נותקו מהארץ עוד לפני החורבן, והקשר הממשי שלהם עם הקב"ה היה רק באמצעות יחזקאל הנביא. בעוד שהתמודדותו של יחזקאל הייתה להפוך את המודל שקדם לו – התבוללות עשרת השבטים, הרי שר' יוחנן בן זכאי שימר את המודל הקודם לו בגלות יהויכין, שבה שמר העם על דתו לאחר החורבן, והתאימה לזמנו. בעזרת יחזקאל השתנה מודל ההתבוללות המקובל בעולם העתיק ונוצר מודל חדש של זהות יהודית שאינה תלויה לא בארץ ולא במקדש, ומודל זה שימר את העם היהודי במהלך רוב שנותיו בגלות.

לסיכום, נחזור על סדר האירועים המשקפים את המשבר הגדול של יהדות בבל, וכיצד שמשה נבואת יחזקאל כפתרון לו:

- **בשנה הראשונה** לגלות יהויכין, התחילו אנשים להתנבא בבבל על חזרתם לארץ. בחילופי האגרות עם הארץ הכחיש ירמיהו את נבואתם זאת, והנביאים בבבל ניסו לבטל את השפעת ירמיהו.

- **בשנה הרביעית** התחיל מרד יהודה במלכות בבל, וחנניה בן עזור התנבא בירושלים שהמרד יצליח ולאחר שנתיים יחזרו הגולים.

- **בשנה החמישית** התחיל יחזקאל ליידיע את הגולים בכך שהוא מביא את דבר ה'.

- **בשנה הששית**, תמו השנתיים לקיום נבואת חנניה, והגולים נשארו בבבל. החלה אצלם ההכרה שיחזקאל הוא נביא אמת, והם החלו לפקוד את ביתו.

- **בשנה השביעית** כבר היה ברור לגולי בבל שכל ה"נביאים" פרט ליחזקאל הם נביאי שקר, ולפיכך הם באו ליחזקאל בבקשה לשמוע את דבר ה'.

- יחזקאל ניצל את בואם לבקש את דבר ה', וזו הפעם הראשונה בנבואותיו שהוא התחיל בפומבי לתבוע מהגולים שלא לקיים את "מסורת" ההתבוללות של גולים בעולם העתיק, ולשמור את מצוות ה' בגולה. ניתן לומר שלאחר משה רבנו, יחזקאל היה כנראה הנביא שהצליח יותר מכל נביא אחר להחזיק את העם נאמן לתורת ה'.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא

לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של

אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע

בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

יחזקאל או שמעיהו – עדיין פתוחה. כמו לירמיהו, אין ליחזקאל דרך לשכנע את העם שהוא נביא אמת, ושאר המתנבאים הם נביאי שקר.

בשנה הששית תמו השנתיים שקצב חנניה בן

עזור לקיום נבואתו שלא התקיימה. צבא נבוכדנצר התחיל לסגור על יהודה המורדת. רק אז יש תפנית בקבלת העם את יחזקאל כנביא, ומתחילים להתקיים דברי ה' שבשנה הקודמת: "וידעו כי נביא היה בתוכם". שלא כמו בשנה החמישית, שבה יחזקאל הוא שבא אל העם ללא הצלחה, כעת, בשנה השישית, זכרו זקני העדה את דבריו מהשנה הקודמת, והם אלה שבאו לביתו: "ויהי בשנה הששית בששי בחמשה לחדש אני יושב בביתי וזקני יהודה יושבים לפני ותפל עלי שם יד אֲדָנִי ה'" (יח:ה:א).

יחזקאל פרש בפניהם את חזונו שבו הוא ראה את כבוד ה' נוטש את בית המקדש בעקבות התועבות שנועשו שם. עד כה נביא יחזקאל רק על ירושלים ותועבותיה. בנבואותיו מכאן ואילך הוא פנה ישירות לאנשי הגולה, דרש מהם שיסורו מעבודת האלילים, והציג בפניהם את הבטחת ה' שלא יעזוב אותם על אף הגלות וחורבן המקדש המתקרב. הוא אף הבטיח להם שהם עתידים לחזור לארץ ולטהר אותה מעבודה זרה:

ואתִּי לָהֶם לְמִקְדָּשׁ מֵעַט בְּאַרְצוֹת אֲשֶׁר בָּאוּ שָׁם. לָכֵן אֶמַר כֹּה אֶמַר אֲדָנִי ה' וּקְבַצְתִּי אֹתָם מִן הָעַמִּים... וְנָתַתִּי לָכֶם אֶת אֶדְמַת יִשְׂרָאֵל. וּבָאוּ שָׁמָּה וְהִסִּירוּ אֶת כָּל שְׁקֻצֵּיהָ (יח:יא:טז-יח).

בשנה הבאה – השביעית, חל השינוי המשמעותי: "בשנה השביעית בחמשי בעשור לחדש באו אנשים מזקני ישראל לְדַרֵּשׁ אֶת ה' וַיֵּשְׁבוּ לִפְנֵי" (יח:כ:א).

בשנה החמישית יחזקאל אמר להם שהוא נביא ה', אך הם מיאנו להקשיב; בשנה הששית הם שמעו אותו ולא הגיבו; ואילו בשנה השביעית הם אלו שבאו אליו לְדַרֵּשׁ אֶת ה'.³ לא נאמר מה ביקשו הזקנים מה', אך מענה ה' אליהם היה קשה, בסירוב מוחלט: "הַלְדַרֵּשׁ אֹתִי אַתֶּם בָּאִים? חִי אִם אֲדַרֵּשׁ לָכֶם נָא... ה'".

אף שיחזקאל סרב בשם ה' להיענות לזקנים, המשך הנבואה הזו מעיד על הבנתו שהוא מתחיל מתקבל אצל העם כנביא אמת. שכן, על אף שהוא עדיין בתקופת האילמות כמצוות ה', שסיומה רק ביום ידיעת החורבן: "ביום ההוא יפתח פיך את הפליט ותדבר ולא תאלם עוד" (יח:כד:כז), בואם אליו לְדַרֵּשׁ אֶת ה' גורם לו כבר כעת להסיר מעליו את מוסרות האילמות. את הסירוב לדרישתם הוא ממשיך בסקירה היסטורית של יחסי ה' ועמו, מיציאתם ממצרים ועד היום, ובסוף הוא יוצא בקריאתו החשובה ביותר לגולים שבבבל: אל תתבוללו: "והעלה על רוחכם היו לא תהיה אֲשֶׁר אַתֶּם אֲמֹרִים נְהִיָּה כְּגוֹלִים כְּמִשְׁפָּחֹת הָאֲרָצוֹת לְשֵׁרֵת עִץ וְאֶבֶן" (יח:כ:לב). הוא מתריע שה' לא יאפשר להם זאת: "חִי אִם אֲדַרֵּשׁ לָכֶם... אִם לֹא בִיד חֲזָקָה... וּבְחִמָּה שְׁפוּכָה אֶמְלֹךְ עֲלֵיכֶם" (שם:לג).

מציאות זו שהתרחשה בבבל, שבה העם הגולה לא נטמע ושמר על דתו ועל ייחודו האתני, לא היה לה תקדים והיא התוותה את הדרך לעם היהודי לדורותיו. מי הניע תמורה זו? קריאת יחזקאל לעם מהשנה השביעית כנגד ההתבוללות היא המקור היחיד העומד לרשותנו, שיש בו קריאה מנהיגותית לשימור ייחודו של העם היהודי בגולה. אפשר להניח שהיו שני זרמים בעם; כאלה שרצו להמשיך וללכת בדרך היהדות, ולשם כך באו לדרוש את ה'. ולעומתם היו אנשים שרצו ללכת בדרכם של עשרת השבטים ולהתבולל בעם שניצח אותם⁵ והיגלם לארצו. יחזקאל נלחם כנגד נגמה זו והזהיר את המתבוללים שהם לא יזכו להיגאל

לשניהם: "לא שלחך ה' ואתה הבטחת את העם הזה על שקר... השנה אתה מת". אלא שדברים אלו לא נאמרו בפומבי ועל כן מות חנניה לאחר חודשיים לא היה יכול להתקבל בעם כהוכחה לאמיתות נבואת ירמיהו.
3 לְדַרֵּשׁ אֶת ה', כאזכור להסבר משה לסיבת בוא העם אליו: "כִּי יָבֹא אֵלֵי הָעָם לְדַרֵּשׁ אֶל־הֵיחָל" (שם: יח:טו).
4 עבודה זרה בארץ אינה גורמת להתבוללות, שכן העם היהודי הוא הרוב בארץ. אך בגלות, במקום שהיהודי הוא במיעוט, היא שגורמת להתבוללות ולאובדן המתבולל וצאצאיו מהעם היהודי.
5 כך נהגו ביהודה 150 שנה קודם לכן, ראו דבה"ב כח:כג.